

Передмова

«Вступ до психоаналізу», що його я пропоную увазі громадськості, не слід сприймати за суперника вже опублікованих загальнооглядових праць, присвячених цій царині знань (Hitschmann, «Freuds Neurosenlehre», 2. Aufl., 1913; Pfister, «Die psychanalytische Methode», 1913; Leo Kaplan, «Grundzüge der Psychoanalyse», 1914; Régis, Hesnard, «La psychoanalyse des névroses et des psychoses», Paris, 1914; Adolf F. Meijer, «De Behandeling van Zenuwzieken door Psycho-Analyse», Amsterdam, 1915). Ця книжка — лише дослівне відтворення лекцій, що їх я прочитав протягом двох зимових семестрів 1915/16 та 1916/17 рр. перед мішаною аудиторією з лікарів та нефаківців, що складалася з представників обох статей.

Тож усі особливості викладу, що їх помітить читач цієї книжки, можна пояснити обставинами її виникнення. Я не міг дотримуватися холодного стилю наукової розвідки, навпаки, як лектор я мусив дбати, щоб протягом майже двогодинного викладу увага моїх слухачів ні на мить не ослабла. Потреба зважати на безпосереднє сприйняття неминуче призводила до того, що окремі теми доводилось розглядати не раз, скажімо, вперше у зв'язку з тлумаченням сновидь, а згодом удруге при поясненні проблеми неврозів. Інколи сам характер матеріалу не дозволяв мені вичерпно пояснити ту або ту важливу тему, приміром, тему неусвідомленого, в одному місці, тож я мусив не раз підступати до неї і знову полишати, аж поки згодом траплялася нагода доповнити вже подане знання.

Хто обізнаний з психоаналітичною літературою, той знайде в цьому «Вступі» дуже мало інформації, про яку не можна було б довідатись з інших, набагато докладніших публікацій. Проте потреба поглибити виклад і скомпонувати його частини часом змушувала автора додавати в певних місцях (при поясненні етіології страху, істеричних фантазій) досі ще ніде не опублікований матеріал.

*Відень, весна 1917 р.
Фройд*

Частина перша

ХИБНІ ДІЇ

Лекція 1

Вступ

Вельмишановні добродійки і добродії! Мені невідомо, що і скільки з книжок чи з почутого знає про психоаналіз дехто з вас. Але вже сама назва мого курсу — «Початковий вступ до психоаналізу» — зобов'язує мене ставитись до вас так, ніби ви не знаєте нічого й потребуєте докладних пояснень.

Передусім я повинен вам сповістити, що психоаналіз — це певний метод лікування нервовохворих, і зразу ж подати приклад, наскільки в його царині майже все відбувається цілком по-іншому, а часто і просто навпаки, ніж узагалі в медицині. Адже в інших галузях медицини, застосовуючи на хворому нові для нього лікувальні методи, ми здебільшого приховуємо від пацієнта труднощі, з якими вони пов'язані, і, сповнюючи надією, запевняємо в успіху лікування. Гадаю, ми маємо на те право, бо таким своїм поведінням підвищуємо ймовірність одужання. Та беручись лікувати невротика психоаналітичним методом, ми поводимось інакше. Ми вказуємо хворому на труднощі лікування, на його затяжний характер, на зусилля і жертви, яких воно потребує; а про наслідки лікування кажемо, що не можна пообіцяти чогось певного, успіх залежить від поведінки пацієнта, від його розуміння, податливості й витримки. В нас, звичайно, є слушні підстави для такого нібито цілком відмінного поведіння, і, можливо, згодом ви їх зрозумієте.

А тепер не гнівайтесь, якщо попервах я вас трактуватиму так само, як невротичних хворих. Власне, я вам не раджу приходити і слухати мене вдруге. Через те я вказуватиму вам на всі недолатності, з якими доконечно пов'язаний виклад психоаналізу, й усі труднощі, що їх слід подолати, аби виробити власну

думку. Я покажу вам, що весь напрям вашої освіти і все ваше узвичасне мислення неминуче обертають вас у ворогів психоаналізу, і з'ясу, скільки потрібно внутрішніх зусиль, щоб подолати той інстинктивний опір. Я, звичайно, не можу сказати наперед, якою мірою ви зрозумієте психоаналіз, прослухавши мої лекції, і водночас не можу пообіцяти, що, прослухавши їх, ви навчитеся провадити психоаналітичні дослідження й лікувати психоаналітичним методом. Якщо серед вас усе ж виявляться ті, хто не задовольниться побіжним знайомством з психоаналізом, а захоче докладно вивчити його, то я не тільки відраджуватиму їх від такого наміру, а й прямо застерігатиму. Ситуація поки що така, що той, хто надумає стати психоаналітиком, закрие собі будь-який шлях до університетської кар'єри, а обравши життя звичайного лікаря-практика, опиниться в товаристві, що не розумітиме його зусиль, ставитиметься до нього з недовірою та ворожістю і спрямує проти нього все зло, яке зачалось у недобрій людській душі. Можливо, саме з тих супровідних з'явиськ, на які така багата війна, що лютує нині в Європі, ви складете приблизну оцінку, скільки легіонів може постати проти вас.

А проте ніколи не бракує людей, для яких, попри породжуваний клопіт і неспокій, зберігає свою привабу все, що може додати нових знань. Якщо є такі серед вас і вони, знехтувавши мої застереги, прийдуть сюди й наступного разу, я вітатиму їхню появу. Але всім вам належить право дізнатися, в чому ж полягають ті згадані труднощі психоаналізу.

Передусім вони пов'язані з поясненнями, з методом викладу психоаналізу. Навчаючись медицини, ви вже звикли сприймати очима. Ви розглядали анатомічні препарати, вивчали осад при хімічних реакціях, спостерігали скорочення м'язів, спричинене подразненням їхніх нервів. Згодом вашу увагу звертали на стан хворого, на симптоми його хвороби, на наслідки патогенних процесів, а в багатьох випадках навіть показували вже виділених з організму збудників хвороб. У хірургії ви спершу були очевидцями операцій, що полегшують страждання хворого, а згодом могли й самі братися до їхнього виконання. Навіть у психіатрії вам демонстрували хворих, і їхня змінені міміка, порушене мовлення

й поведінка збагатили вас масою спостережень, які полишили глибоке враження. Тож викладач медицини виступає здебільшого в ролі екскурсовода й тлумача, що водить вас по музею, а ви тим часом безпосередньо знайомитесь з експонатами і, сприймаючи все власними чуттями, переконуєтесь в існуванні нових фактів.

На жаль, у психоаналізі все інакше. При аналітичному лікуванні відбувається не що інше, як словесний обмін між аналізованим і лікарем. Пацієнт розмовляє, розказує про минулі події і теперішні враження, скаржитись, виявляє бажання й почуття. Лікар вислуховує пацієнта, намагається спрямувати хід його думок, дораджує, звертає його увагу на окремі речі, дає йому пояснення і спостерігає за реакціями розуміння і спротиву, що він їх викликає в пацієнта. Неосвічені родичі нашого хворого — їм до вподоби тільки видиме й відчутне, а найліпше для них — лікування, яке можна побачити в кіно, — також не проминають нагоди засумніватись у тому, «як можна самими словами протиставити щось хворобі». Але ці міркування такі ж нерозумні, як і непослідовні. Адже це ті самі люди, що достеменно знають, ніби свої симптоми хворий «просто вигадає». Слова спершу були чарами, і вони ще й досі зберігають чимало своєї давньої чарівної сили. Словом можна ошчасливити людину або довести її до розпачу, через слово вчитель передає свої знання учневі, палким словом промовець надихає слухачів і впливає на їхні судження й постанови. Слова призводять до афектів і є поширеним засобом впливу, який чинять люди одне на одного. Тож не слід недооцінювати й застосування слова в психотерапії, і будьмо задоволені, коли нам пощастить почути слова, що ними обмінюються аналітик та його пацієнт.

Але й це для нас недосяжне. Розмова, в якій і полягає психоаналітичне лікування, не терпить ніяких слухачів, зробити її прилюдною не можна. На лекціях з психіатрії студентам, звичайно, демонструють неврастеніка чи істерика. Він тоді лише переказує свої скарги й симптоми, а про інше замовчує. А оту інформацію, якої потребує аналіз, він може сповістити тільки тоді, коли серцем прихилиться до лікаря; він ураз замовкне, тільки-но помітить хоч одного байдужого до себе слухача. Бо ці признання йдуть з найпотаємніших глибин його душевного життя, розкривають те, що він як соціально незалежна істота мусить приховувати від інших,

містять, зрештою, все, в чому він як цілісна особистість не хоче признаватись навіть собі самому.

Не можна стати й свідком психоаналітичного лікування. Можна лише слухати про нього і дізнаватися про психоаналіз тільки, в найвужчому розумінні цього слова, з самих чуток. Через цей виклад, що йде нібито з других рук, ви потрапляєте в дуже незвичайну ситуацію, в якій вам і доводиться складати власну думку. По щирості, здебільшого все залежить від ступеня вашої віри викладачеві.

Уявіть собі, ніби ви слухаєте лекцію не з психіатрії, а історії, і викладач розповідає вам про життя і воєнні звитяги Александра Македонського. Які ж ваші підстави вірити в правдивість його повідомлень? Спершу становище видається ще непевнішим, ніж у випадку з психоаналізом, бо професор історії, так само як і ви, не брав участі у воєнних походах Александра; психоаналітик принаймні повідомляє про події, в яких певну роль відігравав і він сам. Але далі йде низка доказів, що змушують вас повірити історикові. Він може вказати на свідчення античних письменників, що або були сучасники Александрових виправ, або стояли набагато ближче до тих подій, ніж ми, — отже, на твори Діодора, Плутарха, Арріана та ін.; він може показати вам зображення монет і статуй імператора, що збереглися до наших днів, і пустити між ваші лави фотографію помпейської мозаїки, що зображує битву при Іссі. Власне, всі ці документи засвідчують тільки те, що попередні покоління вже вірили в існування Александра і в реальність його дій та звитяг, і тому у вас знову прокинеться критичність. Згодом ви з'ясуєте, що не кожне з повідомлень про Александра вірогідне або точне в усіх своїх подробицях, але я все ж не припускаю, ніби ви покинете аудиторію, сумніваючись у реальності Александра Македонського. Ваші висновки спиратимуться головню на два міркування: по-перше, викладач не має якихось очевидних мотивів видавати за правду те, правдивість чого він сам не визнає; по-друге, всі досяжні історичні дослідження змальовують ті події більш-менш однаково. Взявшись після цього перевіряти античні джерела, ви знову зіпретесь на ті самі підстави: на брак мотивів, які спонукали б авторів казати неправду, і на взаємоузгодженість їхніх свідчень. Наслідок перевірки у випадку з Александром

видається більш-менш переконливим, проте все буде інакше, коли йтиметься про такі постаті, як Мойсей або Німрод. Згодом ви не раз матимете нагоду усвідомити, які сумніви можуть зародитись у вас з приводу віри в те, що вам розповідають хворі, котрих лікують психоаналітичним методом.

А тепер у вас є право запитати: «Якщо немає жодних об'єктивних підстав вірити в психоаналіз і немає змоги продемонструвати його, то як узагалі можна вивчати психоаналіз і переконуватись у правдивості його тверджень?» Таке вивчення й справді не дуже легке, і, крім того, людей, що як слід опанували психоаналіз, дуже мало, хоча є, звичайно, й цілком приступний спосіб опанувати його. Людина вчиться розуміти психоаналіз передусім на собі самій, через дослідження власної особистості. Це не зовсім те, що звичайно називають самоспостереженням, але, оскільки кращого слова нема, можна скористатися й цим. Існує ціла низка дуже поширених і загальновідомих психічних феноменів, які, трохи ознайомившись із технікою, можна вивчати як об'єкти аналізу на самому собі. При цьому ви й досягнете сподіваної мети: переконаєтесь у реальності процесів, що їх описує психоаналіз, і в правильності своїх уявлень. Щоправда, поступ на цьому шляху має певні межі. Але можна піти набагато далі, доручивши проаналізувати себе вправному аналітикові, вивчаючи при цьому дію аналізу на власне Я і водночас користаючись нагодою перейняти в досвідченого колеги тонкі методи аналізу. Проте згаданий шлях під силу тільки окремим особам, на нього не може вийти вся аудиторія.

У другій трудності, пов'язаній з опануванням психоаналізу, я вже не можу звинуватити сам аналіз; у цьому випадку, шановні слухачі, я мушу перекласти відповідальність на вас, принаймні через те, що досі ви студіювали медицину. Засвоєна освіта надала вашому мисленню цілком певний напрям, що далеко відбігає від психоаналізу. Вас навчали анатомічно обґрунтовувати діяльність організму та порушення його функцій, пояснювати все хімічними та фізичними процесами і розуміти їх біологічно, але навіть дрібку вашої цікавості не звернули на психічне життя, що є вершиною діяльності навдивовижу складного людського організму. Тому психологічне мислення зосталося для вас цілком чужим і ви звикли

ставитись до нього з недовірою, не визнавати його наукового характеру й полишили його всіляким аматорам, поетам, натурфілософам і містикам. Така обмеженість, звісно, зашкодить вашій лікарській практиці, бо хворий, як здебільшого в усіх людських взаєминах, спершу виявить перед вами свої душевні властивості, і, боюся, ви будете змушені відступити якимсь лікарчукам, знахарям і містикам, що ви їх так зневажаєте, певну частку того терапевтичного впливу, якого ви щосили прагнете.

Я добре знаю, чим можна виправдати таку вашу прогалину в освіті. Бракує певної допоміжної філософії, якою ви б могли послуговуватися, лікуючи хворих. Ні умоглядна філософія, ні дескриптивна психологія, ні так звана експериментальна психологія, тісно пов'язана з фізіологією чуттів, — саме її ви вивчаєте в університетах, — неспроможні збагатити вас корисним знанням про взаємозв'язки душі й тіла і дати вам у руки ключ розуміння, що пояснив би можливі порушення психічних функцій. Щоправда, й у самій медицині є така галузь, як психіатрія, що описує спостережувані психічні розлади і на основі їхніх симптомів складає клінічні картини хвороби, проте у хвилини розважності навіть психіатри сумніваються, чи можна називати наукою їхні суто описові твердження. Симптоми, що становлять ту чи ту картину хвороби, не вивчені ні за своїм походженням, ні за механізмом утворення, ні за взаємною пов'язаністю; їм не відповідають жодні помітні зміни анатомічної будови органа психіки, а якщо й відповідають, то такі, що, зіпершись на них, не можна нічого пояснити. На такі психічні розлади тільки тоді можна справити бодай якийсь терапевтичний вплив, коли виявиться, що вони — побічний наслідок певних органічних уражень.

Саме тут та прогалина, яку намагається виповнити психоаналіз. Адже психоаналіз прагне поставити психіатрію на психологічні підвалини, яких їй бракує, сподівається знайти спільну основу, ставши на яку, можна зрозуміти взаємозв'язок фізичних та психічних уражень. Тому психоаналіз змушений цуратися будь-яких не властивих йому гіпотез анатомічного, хімічного чи фізіологічного характеру і спирається тільки на суто психологічні уявлення, — боюся, саме через це він видасться вам попервах чужим і неприйнятним.

У наступній трудності я вже не звинувачуватиму ні вас, ні вашу освіту, ні ваш спосіб мислення. Двома своїми твердженнями психоаналіз тяжко ображає весь світ і породжує неприхильність до себе; одне з цих тверджень зіткнулося з інтелектуальним упередженням, друге — з естетично-моральним. Ці упередження аж ніяк не можна легковажити: це дві великі потуги, побічні наслідки корисного, ба навіть необхідного розвитку людства. Головну їхню силу становлять емоції, і тому боротьба проти них — найважча.

Перший із цих нелюбих постулатів психоаналізу проголошує: психічні процеси самі по собі неусвідомлювані, усвідомлюються тільки поодинокі акти і фрагменти цілісного психічного життя. Пригадайте, що ми звикли якраз до протилежного — ототожнювати психіку і свідомість. Саме усвідомлюваність видається нам найприємнішою ознакою психічного життя, а психологія — вченням про зміст свідомості. Ба навіть більше, це ототожнення здається нам таким зрозумілим, що будь-яке заперечення його ми вважаємо за очевидну дурницю, а проте психоаналіз не може не висувати такого заперечення, не може визнавати тотожності царин свідомого і психічного. Згідно з вашим визначенням психічне життя — це процеси, подібні до почуттів, думок, бажань, а психоаналіз обстоює, що є неусвідомлені думки й неусвідомлені бажання. Сформулювавши цю тезу, психоаналіз наперед утрачає всякі симпатії всіх прихильників розважливих наукових досліджень і породжує підозру, ніби він — якесь таємне химерне вчення, що постає в п'тьмі й буде свої теорії з усілякої каламуті. Але ви, шановні слухачі, звичайно ще не можете зрозуміти, з яким цілковитим правом таке абстрактне твердження, як «Психічне — це усвідомлене», слід уважати за упередження, ви ще не здогадуєтесь, які підстави спонукають вас заперечувати неусвідомлене, якщо воно справді існує, і якою може бути користь від такого заперечення. Здається, це лише пуста словесна баталія, — чи слід психічне обмежувати тільки усвідомленим, а чи слід поширити його й за межі царини свідомості, — і все-таки я запевняю вас, що, визнавши існування неусвідомлюваних психічних процесів, ми відкриваємо цілком новий напрямок у житті суспільства й розвитку науки.

Сподіваюся, ви вже здогадуєтесь, який глибокий внутрішній зв'язок існує між цим першим сміливим твердженням психоаналізу

і вже згаданим другим. Це друге твердження, що ним психоаналіз пишається як одним зі своїх здобутків, проголошує: інстинкти, що їх звикли вважати за суто сексуальні й у вузькому, і в широкому значенні цього слова, відіграють незвичайно велику й понині ще не досить оцінену роль у виникненні нервових і психічних хвороб. Ба більше, ці самі сексуальні інстинкти, крім того, великою мірою сприяють найвищим культурним, мистецьким і соціальним досягненням людського духу.

Як показує мій досвід, саме незгода з таким результатом психоаналітичних досліджень — найпотужніше джерело опору, з яким доводиться боротись психоаналізові. А хочете знати, як це пояснюємо ми? Ми вважаємо, що культура створюється під тиском боротьби за існування коштом відмови від задоволення інстинктів, і здебільшого вона завжди створюється заново, бо кожна окрема людина, стаючи членом людського суспільства, жертвує задоволенням інстинктів задля громадського добра. Серед природних інстинктів, які доводиться тамувати, сексуальні інстинкти посідають найчільніше місце; їхня енергія при цьому сублімується, тобто відвертається від сексуальних цілей і спрямовується на соціально вищу, вже не сексуальну мету. Але такий стан нестабільний, сексуальні інстинкти приборкувати важко, перед кожним, хто прагне прилучитися до культурної праці, постає небезпека, що йому не вдасться по-іншому спрямувати свої сексуальні інстинкти. Суспільство знає, що немає більшої загрози для культури, ніж звільнення сексуальних інстинктів і спрямування їхньої енергії на первісні властиві їм об'єкти. Суспільству не до вподоби, коли йому нагадують про його такі непевні підвалини, воно нітрохи не зацікавлене в тому, щоб визнавати силу статевих інстинктів і з'ясовувати кожному окремому членові суспільства всю вагу сексуального життя; задля виховної мети суспільство прагне радше приховати геть усе, що здатне привернути увагу до цієї царини. Через те й не погоджується з отакими результатами психоаналітичних досліджень і воліє затаврувати їх як естетично огидні, морально ниці або ж просто небезпечні. Але ж негоже висувати такі закиди проти нібито об'єктивних наукових досліджень. Щоб висунути заперечення прямо, їх слід перевести в царину інтелекту. Бо така вже людська природа: людина схильна проголошувати

хибним усе, що видається їй небажаним, і тоді вкрай легко знайти аргументи, які підтвердять цей присуд. Те, що суспільству не до вподоби, воно проголошує хибним, а отже, й заперечує слушність психоаналізу з допомогою логічних та фактичних аргументів, котрі спираються, проте, на почуття, і ці заперечення набувають сили упереджень, спростувати які — марна річ.

Натомість ми, шановні добродійки і добродії, можемо відверто заявити, що, обстоюючи свої твердження, які породжують такий спротив, ми дотримуємося цілковитої безсторонності. Ми прагнемо лише висвітлити факти, здобуті під час ретельної дослідницької праці. Для себе ми навіть вимагаємо права безумовно відкидати втручання будь-яких практичних міркувань у наукову працю, навіть не беручись з'ясовувати, чи слушні побоювання, на які спираються ті міркування.

Це лише декілька з тих труднощів, які постануть перед вами, коли ви підступите до психоаналізу. Для початку їх, мабуть, більше, ніж досить. Якщо ви подолаєте їх, ми зможемо просуватися далі.

Лекція 2

Хибні дії

Вельмишановні добродійки і добродії! Почнімо не з постулатів, а з дослідження. Оберімо за його об'єкт певні дуже поширені, добре всім знані й украй мало оцінені феномени, які нітрохи не пов'язані з хворобами, бо їх можна спостерігати в кожній здоровій людині. Це так звані *хибні дії*, властиві людині: вона хоче щось сказати, а натомість каже зовсім інше — це *похибка мовна*; або те саме трапляється з нею на письмі, і вона часом помічає свою помилку, а часом ні; або, читаючи друкований чи писаний текст, бачить не те, що там написано, — це *похибка читальна*; так само людині може почутися не те, що їй сказано, — це *похибка слухова*; звичайно, тут і мови нема про якісь органічні ураження слухових